

بررسی سطح خلاقیت و ریسک پذیری دانشجویان رشته‌های کشاورزی

محمد مهدی مردان‌شاهی^۱

چکیده

زمینه: امروزه، دیگر نقش و اهمیت خلاقیت و ریسک پذیری به عنوان عاملی مؤثر در کارآفرینی بر کسی پوشیده نیست و با توجه به جایگاه آموزش عالی و نقش بخش کشاورزی در استقلال ملت‌ها، بررسی این شاخص‌ها برای برنامه ریزی‌های آتی مهم به شمار می‌رود.
هدف: این پژوهش به منظور بررسی سطح خلاقیت و ریسک پذیری در دانشجویان رشته‌های کشاورزی انجام گرفته است.

روش: جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه دانشجویان کارشناسی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری بود ($N=2340$) که تعداد ۳۷۹ نفر از آنها به روش نمونه‌گیری تصادفی، انتخاب شدند. ابزار این پژوهش، پرسش‌نامه تهیه شده توسط اسداله کردنائیج و همکاران بوده که روایی آن توسط طراحان پرسش‌نامه و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ($\alpha=0.92$) تأیید شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در دو بخش توصیفی و تحلیل، با استفاده از نرم افزار اس پی اس^۲ انجام گردید.
یافته‌ها: دانشجویان مورد مطالعه، در ویژگی ریسک‌پذیری و خلاقیت ضعف جدی دارند. بین پسران و دختران دانشجویان، در ویژگی خلاقیت اختلاف معناداری وجود ندارد، اما ویژگی ریسک‌پذیری دختران بالاتر از پسران بوده و بین آنها اختلاف معناداری وجود دارد و بین دانشجویان رشته‌های مورد مطالعه، از نظر ویژگی ریسک‌پذیری اختلاف معناداری مشاهده نمی‌گردد. در ویژگی خلاقیت،

۱. دکتری علوم تربیتی، مدیر مرکز کارآفرینی دانشگاه علوم کشاورزی ساری.

mehdy1352@yahoo.com

دانشجویان رشته مرتع داری، به جز زراعت، با بقیه رشته‌ها اختلاف دارند و دانشجویان رشته زراعت نیز با رشته‌های مرتع داری، خاک‌شناسی و صنایع غذایی اختلاف نداشته ولی با بقیه رشته‌ها اختلاف دارند. نتیجه گیری: با توجه به نتایج پژوهش مبنی بر پایین بودن سطح برخورداری دانشجویان مورد مطالعه از خصایص کارآفرینی مورد نظر و وجود اختلاف بین برخی رشته‌ها و نیز مشخص بودن اثر آموزش و پرورش بر تقویت خصایص کارآفرینانه، بازنگری و برنامه ریزی‌های جدی و نوین آموزشی ضروری است.

کلید واژه (گان): خلاقیت، ریسک پذیری، دانشجویان کشاورزی.

مقدمه

در دنیای رقابت و تحول‌های پر سرعت کنونی، جوامع و افرادی موفق خواهند بود که توانایی رقابت، کسب منافع در عین کمبود منابع، فرصت سازی و فرصت شناسی و ... را داشته باشند؛ امری که در سایه توانمندی و برخورداری از برخی ویژگی‌ها، از جمله ریسک پذیری، خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی ممکن می‌باشد. برای پرورش و بروز این شاخص‌ها و کسب توانمندی لازم باید تدابیر و آموزش‌های لازم، از دوران نوجوانی و جوانی برنامه ریزی و اجرا گردد و برنامه‌های در حال اجرا نیز ضمن بررسی و بازبینی مجدد، در صورت ضرورت، مطابق با نیازهای متحول شده کنونی بهبود یابد.

موفقیت سازمان‌های امروزی، از جمله دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی، به نسبت زیادی متکی بر خلاقیت، نوآوری، کشف و اختراع است (Martins & Blanch, 2003, p. 68). امروزه، دانشجویان از مؤسسه‌های آموزش عالی فارغ‌التحصیل و وارد محیطی می‌شوند که به سرعت در حال تغییر و نوآوری است. فن آوری و عوامل مرتبط با آن، هر روزه دنیای فرصت‌های شغلی را تغییر می‌دهد و مشاغل جدیدی را ایجاد می‌کند (Collins, 2004, p. 454). این تغییر و تحول در شرایط و نیازهای جامعه، موجب تغییر و تحول در رسالت دانشگاه‌ها شده است. بدین صورت که رسالت اولیه‌ی آنها که آموزش بوده، به سمت پژوهش

رفته و با تحولات بعدی، باز به سمت کارآفرینی تغییر جهت داده است (شریف‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸، ص. ۱۲). در کشور عزیزمان، ایران، علی‌رغم داشتن جمعیت مستعد و منابع طبیعی فراوان، تولید ملی در سطح کمی بوده و جمعیت تحصیل کرده از اشتغال مولد چندانی برخوردار نیست (شریف و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۸۹). وضعیت اقتصادی و ترکیب جمعیتی امروز، ما را نیازمند یافتن راه‌کارهایی در صحنه‌ی اقتصادی می‌کند و در این راستا، داشتن الگوها و راه‌کارهای مناسب برای آموزش، تربیت و استفاده بهینه از نیروی فعال و کارآفرین در جوامع (طیبی و فخری، ۱۳۸۹، ص. ۳۸) و برنامه‌هایی برای تشویق دانشجویان به کارآفرین شدن و نیز شناخت عوامل و فرایندهای تصمیم‌سازی که منجر به کارآفرین شدن آنها می‌شود، ضروری است (Engle, 2010, p. 36). پیشینه‌ی مطالعات کارآفرینی نیز اشاره دارد که کارآفرینان دارای ویژگی‌های مخصوصی هستند (Matviuk, 2010, p. 65). رویکرد ویژگی‌های شخصیتی، بر این فرضیه که کارآفرینان دارای ویژگی‌ها، دیدگاه‌ها و ارزش‌هایی هستند که یک نیروی محرک برای آنها فراهم می‌کند و آنها را از دیگران متمایز می‌نماید، تاکید می‌کند (Gurol & Atsan, 2006, p. 28). رویکرد ویژگی‌های شخصیتی، در مقایسه با سایر رویکردهای کارآفرینی، رواج بیشتری دارد (Kruzic & Pavic, 2010, p. 216). درباره‌ی ویژگی‌های کارآفرینان، تحقیق‌های گوناگونی صورت گرفته است و روان‌شناسان سعی دارند تا توانایی‌های بالقوه‌ای که باعث کارآفرین شدن افراد می‌گردد را معین کنند. از جمله این ویژگی‌های کلیدی، خلاقیت^۱ و ریسک‌پذیری است که اغلب، بر روی آن هم نظر می‌باشند (فیض‌بخش، ۱۳۸۲، ص. ۵) و هر یک به گونه‌ای به تعریف خلاقیت پرداخته‌اند؛ از جمله، خلاقیت توانایی تلفیق ایده‌ها به شیوه‌ای منحصر به فرد برای برقراری ارتباط غیر معمول بین ایده‌های مختلف است (Holt, 2002, p. 32) یا این که خلاقیت، همان توانایی خلق فکرهای جدید است که این فکرها ممکن است به محصولات یا خدمات جدید نیز منجر گردد

(احمدپور داریانی و عزیزی، ۱۳۸۳، صص. ۴۹-۵۰). به عقیده بنتلی^۱، خلاقیت عبارت است از به کارگیری دانش و مهارت‌ها در راه‌های جدید برای دستیابی به نتایج ارزشمند (Bentley, 2002, p. 2). بارزمن^۲، خلاقیت را فرآیند شناختی از به وجود آمدن یک ایده، مفهوم، کالا یا کشفی بدیع می‌داند (شهرآرای و مدنی پور، ۱۳۷۵، ص. ۳۹) و تورنس^۳، فرایند حساس شدن به مسائل، نقص‌ها، پیدا کردن نقاط مبهم در معلومات، مشخص نمودن مشکل، جست و جو برای راه حل، حدس زدن و صورت‌بندی فرضیه‌ها درباره نواقص، آزمون فرضیه‌ها، تغییر در فرضیه‌ها و آزمون مجدد آنها و در نهایت، اتصال عناصر مختلف به یکدیگر را خلاقیت می‌شمارد (تسیح سازان، ۱۳۸۰، ص. ۱۹). بدون شک، خلاقیت و نوآوری مهم‌ترین ویژگی یک فرد کارآفرین می‌باشد و عوامل گوناگونی در بروز خلاقیت مؤثر هستند (کردنایچ و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۸۱). از نظر مفهومی، خلاقیت در سه عامل طبقه بندی شده است؛ یعنی خلاقیت به صورت یک خصیصه واحد نبوده و شامل خصیصه‌های فرعی مجزا و قابل شناسایی است. این سه خصیصه، "ابتکار عمل یا نوآوری"، "رؤیا پردازی" و "سلاست فکری" نام گرفته‌اند (کردنایچ و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۱۸۲). سلاست فکری، یکی از ویژگی‌های خلاقیت است. این ویژگی به معنای توان جمع آوری فکرهای متنوع و متعدد درباره مسأله است (رضاییان، ۱۳۸۰، ص. ۱۱۶) و عمل‌گرایی، به معنای ریس خود بودن می‌باشد که این، یکی از نیازهای شدید کارآفرینی است (احمدی، ۱۳۸۷، ص. ۲۲). به عبارتی، خلاقیت به سه عامل تقسیم شد؛ نخست در حیطه خیالی (رؤیا پردازی)، دوم در حوزه فکری (سلاست فکری) و سوم در قلمرو عملی (عمل‌گرایی)، (کردنایچ و همکاران، ۱۳۸۶، ص. ۲۱۸).

از دیگر ویژگی‌های بارز کارآفرین، خطر کردن و ریسک پذیری است؛ خطری که ممکن است مالی، روانی و حتی اجتماعی باشد (Hisrich, 2008, p. 8). البته برخلاف مردم عادی، کارآفرین خطر قمار گونه نمی‌کند، بلکه با بررسی دقیق و حساب شده و آگاهی از میزان خطر،

1. Bentley
2. Barzmann
3. Torrance

تصمیم می‌گیرد و برای دست یافتن به نتیجه مورد نظر از هیچ تلاش کوتاهی نمی‌کند (شاه حسینی، ۱۳۸۶، ص. ۱۸). مخاطره‌پذیری، به معنای پذیرش مخاطره‌های معتدل می‌باشد که می‌تواند با تلاش‌های شخصی مهار شوند (احمدپور داریانی و عزیزی، ۱۳۸۳، صص. ۴۹-۵۰). ریسک‌های متعادل، آنهایی هستند که مهارت و کوشش شخصی نقش اصلی را در آنها ایفا می‌کند (سالازار و همکاران، ۱۳۸۰، ص. ۴۸). ریسک‌ها را به پنج نوع تقسیم می‌کنند که چهار نوع از آنها به هر کارآفرین بالقوه‌ای مربوط است؛ شامل: ریسک اقتصادی، ریسک روابط اجتماعی، ریسک توسعه شغلی، ریسک روانی، به علاوه ریسک سلامتی (Littunen, 2000, p. 265). طبیعتاً بردباری ویژه‌ای برای ریسک اقتصادی لازم است اما بردباری جهت ریسک‌های روانی ممکن است مهم‌تر باشد (Jennings et al., 1994, p. 116).

تحقیقات متنوعی در خصوص خلاقیت و ریسک‌پذیری صورت گرفته است؛ از جمله، هوارد^۱ در تحقیقی که بر روی ۴۵۰ دانش‌آموز در زمینه رابطه بین چند ویژگی، از جمله ریسک‌پذیری، با قابلیت کارآفرینی صورت می‌دهد، نتیجه می‌گیرد که رابطه‌ای مستقیم بین این قابلیت‌ها و توانایی کارآفرینی افراد وجود دارد (هوارد، ۲۰۰۴، ۱۶۲-۱۶۶). زالی (۱۳۸۴)، در تحقیقی در خصوص مشخصه‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه مازندران، نتیجه می‌گیرد که پنج خصیصه توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، ریسک‌پذیری، خلاقیت و عزم و اراده، در بین دانشجویان به میزان کمی وجود دارد. سوختانلو و همکاران نیز در پژوهشی به ارزیابی و مقایسه قابلیت‌های روان‌شناختی اثرگذار بر سطح کارآفرینی دانشجویان کشاورزی دانشگاه تهران پرداخته و نشان دادند که سطوح تحصیلی و دوره‌های دانشگاهی مختلف، سطح قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان کشاورزی را افزایش نمی‌دهد (Sookhtanlo et al., 2009, p. 175). نتایج تحقیقات عزیزی (۱۳۸۲) نشان داده است که بین خصوصیات مانند استقلال‌طلبی، خلاقیت، ریسک‌پذیری و انگیزه پیشرفت دانشجویان با میزان کارآفرینی آنها رابطه‌ای معنادار وجود دارد. همچنین این تحقیق نشان داده است که زمینه پرورش کارآفرینی برای دانشجویان

1. Howard

فراهم نشده است (جعفری مقدم و اعتمادی، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۳). بدری، در پژوهشی با هدف تعیین میزان قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان، نتیجه می‌گیرد که نمرات ریسک‌پذیری دانشجویان از متوسط نمره معیار پایین‌تر است و آموزش‌های دانشگاهی در پرورش ویژگی کارآفرینی دانشجویان مؤثر نبوده است (بدری، ۱۳۸۴، صص. ۲۵۵-۲۵۶). غفاری نیز در مطالعه‌ای نتیجه می‌گیرد که قابلیت کارآفرینی دانشجویان در زمینه‌های استقلال طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت، بالاتر از حد میانگین، اما نمره‌های خطرپذیری، از متوسط میانگین پایین‌تر بوده است (غفاری، ۱۳۸۷، ص. ۱۷). پژوهش جعفری مقدم و اعتمادی که به منظور بررسی طرز تلقی دانش‌آموختگان نسبت به ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینانه در دانش‌آموختگان کارآفرینی با دانش‌آموختگان مهندسی برق و کامپیوتر دانشگاه تهران صورت گرفت، نمایانگر تغییر نگرش مثبت دانشجویان مدیریت کارآفرینی نسبت به ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینی پس از دو سال و عدم برخورداری این تفاوت در دو گروه دانشجویان دانشکده برق است. این گروه‌ها در مقایسه با دانشجویان ترم اول مدیریت کارآفرینی (جز در مورد شاخص ریسک‌پذیری)، در بقیه رشته‌ها از وضعیت بهتری برخوردار هستند و در مقایسه دانشجویان ترم آخر مدیریت کارآفرینی نسبت به دانشجویان ترم آخر برق در شاخص ریسک‌پذیری، دانشجویان ترم آخر مدیریت کارآفرینی وضعیتی بهتر دارند (جعفری مقدم و اعتمادی، ۱۳۸۸، صص. ۱۶۳-۱۸۲).

حال، با شناخت عوامل مؤثر در کارآفرینی که باعث توانایی دانشجویان در ارائه ایده‌ها و راه حل جدید و مواجهه با تغییرات مستمر می‌گردد، باید دانست برخورداری از افراد توانمند که توانایی شناخت تغییرات سریع و پرشتاب محیطی و پیش‌بینی و مواجهه با آن را دارند، ضروری است. از سوی دیگر، وضعیت نامناسب اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی، به خصوص رشته‌های کشاورزی - که متأسفانه علی‌رغم نقش استراتژیک بخش کشاورزی، نرخ بیکاری گروه مذکور بالاتر از میانگین و ۲۴/۸ درصد می‌باشد (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی،

۱۳۹۱، ص ۳۱) - نیز برخوردار از خلاقیت و ریسک‌پذیری را برای اصلاح روند مذکور، امری اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

از این رو، در نظر است با پاسخ به سؤال‌های زیر، به بررسی سطح و رابطه بین این ویژگی‌های مؤثر در توانمندی‌های کارآفرینانه در دانشجویان مورد مطالعه، پرداخته شود.

۱- سطح ویژگی‌های خلاقیت و ریسک‌پذیری در دانشجویان دانشگاه مورد مطالعه چگونه است؟

۲- رابطه بین جنسیت و ویژگی‌های خلاقیت و ریسک‌پذیری به چه صورت می‌باشد؟

۳- رابطه بین سال تحصیل و ویژگی‌های خلاقیت و ریسک‌پذیری به چه صورت می‌باشد؟

۴- سطح ویژگی‌های خلاقیت و ریسک‌پذیری در دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه است؟

روش پژوهش

برای دستیابی به هدف تحقیق، کلیه دانشجویان کارشناسی پیوسته و شاغل به تحصیل دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری در سال ۱۳۹۱، به تعداد ۲۳۴۰ نفر، به عنوان جامعه آماری مورد پژوهش در نظر گرفته شدند. سپس با توجه به میزان جامعه آماری، به روش تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران^۱ و به منظور کاهش خطا، تعداد ۳۷۹ نمونه انتخاب شدند. با توجه به نسبت دانشجویان پسر و دختر، تعداد ۱۱۲ نفر دانشجوی پسر و ۲۶۷ دانشجوی دختر، پس از نمونه‌گیری با استفاده از ابزارهای سنجش، مورد بررسی قرار گرفتند.

ابزار اندازه‌گیری و گردآوری اطلاعات

در تحقیق حاضر، علاوه بر روش کتابخانه‌ای، برای تدوین مطالب مرتبط با مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش و مراجعه به منابع علمی - پژوهشی، مراجعه به اسناد و اینترنت، از روش

1. Cochran

پیمایشی و ابزار پرسش‌نامه استاندارد شده برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. پرسش‌نامه این پژوهش که جهت جمع‌آوری اطلاعات دانشجویان طراحی گردید، شامل دو بخش می‌باشد. در ابتدا سؤال‌های اطلاعات فردی مطرح شد. در بخش بعدی، ۴۶ سؤال با طیف لیکرت چهار گزینه‌ای با گزینه‌های کاملاً موافقم، نسبتاً موافقم، نسبتاً مخالفم و کاملاً مخالفم، جهت دریافت اطلاعات منطبق با اهداف تحقیق طراحی گردید. جهت تهیه پرسش‌نامه برای انجام تحقیق مذکور، از پرسش‌نامه‌های استاندارد شده (پرسش‌نامه ۹۵ گزینه‌ای سنجش ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ایرانی، تهیه شده توسط اسداله کردنائیج و همکاران در سال ۱۳۸۶) استفاده شده است. برای بررسی اعتبار ابزار بومی شناسی کارآفرینان ایرانی، طبق معمول، از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که در نهایت، با محاسبه آلفای کرونباخ^۱ (توسط طراحان پرسش‌نامه) به میزان ۰/۹۲، پایایی پرسش‌نامه مورد تأیید قرار می‌گیرد. برای محاسبه امتیاز پاسخگویان در مورد هر یک از موارد و تفسیر نتایج گردآوری شده، به شیوه مندرج در جدول شماره یک اقدام شده است.

جدول ۱. نحوه محاسبه امتیاز پاسخگویان

مورد	بسیار ضعیف	ضعیف	قوی	بسیار قوی
رؤیابردازی	۷-۱۹	۱۹-۲۱	۲۱-۲۳	۲۳-۲۸
عمل‌گرایی	۸-۲۵	۲۵-۲۸	۲۸-۳۰	۳۰-۳۲
سلاست فکری	۱۳-۳۴	۳۴-۴۸	۴۸-۵۳	۵۳-۶۰
خلاقیت	۲۸-۷۸	۷۸-۹۷	۹۷-۱۰۶	۱۰۶-۱۲۰
ریسک‌پذیری متعادل	۱۸-۴۳	۴۳-۵۱	۵۱-۵۷	۵۷-۷۲

1. Cronbach-alpha

یافته‌های پژوهش

بررسی سطح خلاقیت و ریسک‌پذیری در دانشجویان: بررسی توصیفی ویژگی‌های خلاقیت دانشجویان مورد مطالعه، شامل سلاست فکری، رؤیاپردازی، عمل‌گرایی و همچنین ریسک‌پذیری، در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. بررسی توصیفی ویژگی‌های مورد مطالعه در دانشجویان

بسیار ضعیف	ضعیف	قوی	بسیار قوی	
درصد فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی	
۸۳.۶٪	۱۴.۷۶٪	۰.۸۲٪	۰.۸۲٪	سلاست فکری*
۸۱٪	۱۸.۶۴٪	-	۰.۳۶٪	سلاست فکری**
۹۹.۱۸٪	-	-	۰.۸۲٪	عمل‌گرایی*
۹۹.۶۴٪	-	-	۰.۳۶٪	عمل‌گرایی**
۹۵.۰۸٪	۱.۶۴٪	۰.۸۲٪	۲.۴۶٪	رؤیاپردازی*
۹۳.۵۴٪	۴.۳٪	۱.۸٪	۰.۳۶٪	رؤیاپردازی**
۹۸.۳۶٪	۰.۸۲٪	-	۰.۸۲٪	خلاقیت*
۹۹.۲۸٪	۰.۳۶٪	-	۰.۳۶٪	خلاقیت**
۶۵.۶٪	۲۱.۳٪	۷.۴٪	۵.۷٪	ریسک‌پذیری*
۴۶.۶٪	۲۹.۷۵٪	۱۷.۹۲٪	۵.۷۳٪	ریسک‌پذیری**

* پسر ** دختر

بر اساس نتایج جدول ۱، دانشجویان دختر و پسر مورد مطالعه، در ویژگی ریسک‌پذیری، خلاقیت و اجزای تشکیل‌دهنده خلاقیت (سلاست فکری، رؤیاپردازی و عمل‌گرایی) سطح نامناسبی دارند؛ به طوری که در ویژگی‌های رؤیاپردازی و عمل‌گرایی و خلاقیت، از ۹۳ تا ۹۹ درصد و در ویژگی سلاست فکری، بیش از ۸۱ درصد آنها بسیار ضعیف می‌باشند. هرچند که در ویژگی ریسک‌پذیری، در قیاس با ویژگی خلاقیت، فاصله بین دو جنس، بیشتر و به نوعی سطح ریسک‌پذیری مناسب‌تر است، به طوری که حدود ۶۵ درصد پسرها و ۴۶ درصد دخترها

بسیار ضعیف می‌باشند، اما در مجموع، بیشتر دانشجویان در هر دو ویژگی، ضعیف یا بسیار ضعیف هستند.

بررسی سطح خلاقیت و ریسک پذیری در دانشجویان پسر و دختر: جدول ۳، تحلیل سطح دانشجویان پسر و دختر مورد مطالعه را با استفاده از آزمون T نشان می‌دهد.

جدول ۳. تحلیل سطح خلاقیت و ریسک پذیری در دانشجویان مورد مطالعه

ویژگی	جنسیت	میانگین	فراوانی	انحراف معیار	خطای معیار	آزمون T	سطح معناداری
فکری سلاستی	پسر	۲۶/۱۷	۱۱۲	۸/۷۲۳	۰/۷۹۰	۰/۵۳۷	۰/۵۹۲
	دختر	۲۶/۶۹	۲۶۷	۹/۰۰۱	۰/۵۳۹		
عمل گرایی	پسر	۱۱/۳۰	۱۱۲	۵/۳۵۸	۰/۴۸۵	۰/۹۸۵	۰/۳۲۵
	دختر	۱۰/۷۸	۲۶۷	۴/۴۹۰	۰/۲۶۹		
رؤیاداری	پسر	۱۱/۲۱	۱۱۲	۶/۲۲۶	۰/۵۶۴	۰/۹۴۳	۰/۳۴۶
	دختر	۱۱/۸۱	۲۶۷	۵/۵۹۷	۰/۳۳۵		
خلاقیت	پسر	۴۸/۶۸	۱۱۲	۱۶/۷۵۲	۱/۵۱۷	۰/۳۴۵	۰/۷۳۰
	دختر	۴۹/۲۸	۲۶۷	۱۵/۷۹۹	۰/۹۴۶		
ریسک پذیری	پسر	۴۰/۲۵	۱۱۲	۹/۷۹۶	۰/۸۸۷	۲/۸۱	۰/۰۰۵
	دختر	۴۳/۱۰	۲۶۷	۹/۱۶۰	۰/۵۴۸		

همان‌طور که آزمون T نشان می‌دهد، بین دانشجویان پسر و دختر مورد بررسی، در ویژگی‌های سلاست فکری، عمل‌گرایی، رؤیاداری و در نهایت، خلاقیت، اختلاف معناداری وجود ندارد. اما در خصوص ویژگی ریسک‌پذیری، بین دانشجویان پسر و دانشجویان دختر جامعه مورد پژوهش، اختلاف بسیار معناداری در سطح ۱ درصد وجود دارد.



رابطه بین سال تحصیل و ویژگی های مورد مطالعه به چه صورت است؟ همان طور که نتایج جدول ۴ نشان می دهد، میان ویژگی های مورد مطالعه در دانشجویان سال اول و دانشجویان سال آخر، اختلاف معناداری وجود ندارد و دانشجویان سال اول و آخر از لحاظ آماری از ویژگی های یکسانی برخوردار می باشند.

جدول ۴. سطح ویژگی های مورد مطالعه دانشجویان سال اول و سال آخر تحصیل

ویژگی	درجه آزادی	مجموع مربعات	F	سطح معناداری
ریسک پذیری	۱	۴۲/۳۹۴	۳/۳۸۷	۰/۰۷۶
سلاست	۱	۱۰/۲۸۶	۱/۷۹۷	۰/۱۹
عمل گرایی	۱	۳/۳۷۶	۰/۹۴۷	۰/۳۳۸
رؤیایزدازی	۱	۷/۸۶۵	۳/۲۵۴	۰/۰۸۱
خلاقیت	۱	۶/۸۶۳	۳/۳۲۹	۰/۰۷۸

سطح ویژگی های خلاقیت و ریسک پذیری در دانشجویان رشته های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه است؟

سطح ویژگی ریسک پذیری در دانشجویان رشته های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه است؟

جدول ۵. مقایسه میانگین ویژگی ریسک پذیری دانشجویان به تفکیک رشته تحصیل

رشته	میانگین	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
مرتج داری	۳۹/۲۱۳۳ ^b			
زراعت	۴۰/۱۱۶۷ ^b			
صنایع چوب	۴۱/۳۹۶۷ ^{ab}			
اقتصاد کشاورزی	۴۱/۸۰۰ ^{ab}			
صنایع غذایی	۴۱/۸۳۰ ^{ab}			
آبیاری	۴۳/۰۷۰ ^{ab}			
جنگل داری	۴۳/۹۵۸۳ ^{ab}			
خاک شناسی	۴۵/۲۱۳۳ ^a			
		۲۳/۲۵۶	۱/۸۵۸	۰/۱۱۲

حروف یکسان، به معنای نبود تفاوت آماری می باشد.

همان‌طور که جدول ۵ نشان می‌دهد، در ویژگی ریسک‌پذیری، رشته‌های مرتع‌داری و زراعت با هم و رشته‌های صنایع چوب، اقتصاد کشاورزی، صنایع غذایی، آبیاری و جنگل‌داری با یکدیگر نزدیکی بیشتری دارند؛ هر چند که بین دانشجویان رشته‌های مورد مطالعه، از نظر ویژگی ریسک‌پذیری اختلاف معناداری مشاهده نمی‌گردد.

سطح ویژگی سلاست فکری در دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه

است؟

جدول ۶. مقایسه میانگین ویژگی سلاست فکری دانشجویان به تفکیک رشته تحصیل

رشته	میانگین	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
مرتع‌داری	۲۳/۲۷۱۷ ^b			
زراعت	۲۴/۱۶۶۷ ^b			
آبیاری	۲۷/۱۰۳۳ ^a			
صنایع چوب	۲۷/۴۲۸۳ ^a	۲۹/۰۹۶	۵/۰۸۳	۰/۰۰۱*
اقتصاد کشاورزی	۲۷/۷۳۸۳ ^a			
خاک‌شناسی	۲۸/۱۸۶۷ ^a			
صنایع غذایی	۲۸/۶۲۱۷ ^a			
جنگل‌داری	۲۹/۶۹۱۷ ^a			

حروف یکسان، به معنای نبود تفاوت آماری می‌باشد (* معناداری در سطح ۰/۰۱).

همان‌طور که جدول ۶ نشان می‌دهد، در ویژگی سلاست فکری بین رشته‌های مرتع‌داری و زراعت با رشته‌های آبیاری، صنایع چوب، اقتصاد کشاورزی، خاک‌شناسی، صنایع غذایی و جنگل‌داری اختلاف معناداری مشاهده می‌گردد و میانگین این ویژگی در دو رشته ذکر شده، کمتر از دیگر رشته‌ها می‌باشد.

سطح ویژگی عمل‌گرایی در دانشجویان رشته‌های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه

است؟

جدول ۷. مقایسه میانگین ویژگی عمل گرایی دانشجویان به تفکیک رشته تحصیل

رشته	میانگین	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
خاک شناسی	۱۰/۱۷۸۳ ^b			
زراعت	۱۰/۹۴۶۷ ^{ab}			
مرتع داری	۱۰/۹۶۸۳ ^{ab}			
اقتصاد کشاورزی	۱۱/۱۴۶۷ ^{ab}	۴/۸۴۲	۱/۳۵۹	۰/۲۵۹
آبیاری	۱۱/۲۲۶۷ ^{ab}			
صنایع غذایی	۱۱/۶۵۳۳ ^{ab}			
جنگل داری	۱۲/۲۳۸۳ ^{ab}			
صنایع چوب	۱۳/۱۰۶۷ ^a			

حروف یکسان، به معنای نبود تفاوت آماری می باشد.



۱۳

همان طور که جدول ۷ نشان می دهد، ویژگی عمل گرایی در رشته های مرتع داری، زراعت، اقتصاد کشاورزی، صنایع غذایی، آبیاری و جنگل داری با یکدیگر نزدیکی بیشتری دارند؛ هر چند که بین دانشجویان رشته های مورد مطالعه، از نظر ویژگی عمل گرایی اختلاف معناداری مشاهده نمی گردد.

سطح ویژگی رُویا پردازی در دانشجویان رشته های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه

است؟

همان طور که جدول ۸ نشان می دهد، در ویژگی رُویا پردازی، رشته های زراعت، خاک شناسی و صنایع غذایی، بدون اختلاف، در یک گروه قرار دارند و رشته های صنایع چوب، آبیاری، اقتصاد کشاورزی و جنگل داری نیز بدون اختلاف، در یک گروه دیگر قرار دارند. با توجه به نتایج، بین رشته مرتع داری و دیگر رشته ها و همچنین بین هر یک از گروه ها با هم اختلاف معناداری مشاهده می گردد. از سوی دیگر، میانگین این ویژگی در رشته مرتع داری کمتر از دیگر رشته ها می باشد.

جدول ۸. مقایسه میانگین ویژگی رؤیای پردازشی دانشجویان به تفکیک رشته تحصیل

رشته	میانگین	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
مرتج داری	۱۱/۴۱۶۷ ^b			
زراعت	۱۲/۷۲۶۷ ^{ab}			
خاک شناسی	۱۳/۱۰۵۰ ^{ab}			
صنایع غذایی	۱۳/۲۹۰۰ ^{ab}	۵/۷۱۸	۲/۳۶۶	۰/۰۴۷ ^{**}
صنایع چوب	۱۳/۴۵۳۳ ^a			
آبیاری	۱۳/۷۵۰۰ ^a			
جنگل داری	۱۴/۳۲۳۳ ^a			
اقتصاد کشاورزی	۱۴/۵۲۰۰ ^a			

حروف یکسان، به معنای نبود تفاوت آماری می باشد (** معنای داری در سطح ۰/۰۵).
سطح ویژگی خلاقیت در دانشجویان رشته های مختلف دانشگاه مورد مطالعه چگونه است؟

جدول ۹. مقایسه میانگین ویژگی خلاقیت دانشجویان به تفکیک رشته تحصیل

رشته	میانگین	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
مرتج داری	۱۵/۲۱۶۷ ^c			
زراعت	۱۵/۹۴۳۳ ^{bc}			
خاک شناسی	۱۷/۱۵۳۳ ^{ab}			
صنایع غذایی	۱۷/۳۵۵۰ ^{ab}	۷/۹۸۸	۳/۸۷۵	۰/۰۰۴ [*]
آبیاری	۱۷/۸۵۰۰ ^a			
جنگل داری	۱۷/۹۹۱۷ ^a			
اقتصاد کشاورزی	۱۸/۷۵۰۰ ^a			
صنایع چوب	۱۸/۷۹۵۰ ^a			

حروف یکسان، به معنای نبود تفاوت آماری می باشد (* معناداری در سطح ۰/۰۱).
همان طور که جدول ۹ نشان می دهد، در ویژگی خلاقیت، دانشجویان رشته مرتج داری، به جز زراعت، با بقیه رشته ها اختلاف دارند؛ دانشجویان رشته زراعت نیز با رشته های مرتج داری، خاک شناسی و صنایع غذایی اختلاف نداشته ولی با بقیه رشته ها اختلاف دارند.

بحث و نتیجه گیری

با توجه به شرایط رقابتی و خاص جوامع، کشورهای دارای استقلال و امنیت اجتماعی مناسب تری خواهند بود که توانایی حل مشکلات نوین و تأمین نیازهای ضروری خود را از طریق منابع انسانی توانمند و ماهر دارا باشند. نیروی انسانی ماهر، متخصص و کارآفرین، به عنوان یکی از مهم ترین عوامل توسعه به شمار می رود و دانشگاه ها و مراکز آموزشی، به عنوان تأمین کننده و پرورش دهنده نیروی انسانی مورد نیاز جامعه، در صورت برخورداری از برنامه های مدون و مناسب، می توانند نقش خود را به درستی ایفا نمایند. برای تحقق کارکرد اصلی دانشگاه ها (گسترش مرزهای دانش و تولید علم)، بهره گیری از خلاقیت، نوآوری و ریسک پذیری و تقویت آنها در دانشجویان، امری ضروری است. از این رو، بررسی شرایط موجود دانشگاه ها و شناخت نقاط قوت و ضعف، مهم و راهنمای برنامه ریزان خواهد بود. این تحقیق نیز که به همین منظور صورت گرفته است، نشان می دهد که متأسفانه دانشجویان مورد مطالعه، در ویژگی ریسک پذیری و خلاقیت و عوامل تشکیل دهنده آن ضعف جدی دارند. ضعف دانشجویان مورد مطالعه در ویژگی ریسک پذیری، با نتایج پژوهش قاسم نژاد مقدم (۱۳۸۹)، شریف زاده و عبدالله زاده (۱۳۹۱)، بدری (۱۳۸۴) و غفاری (۱۳۸۷) هم سویی دارد. همچنین ضعف دانشجویان مورد مطالعه در ویژگی های سلاست فکری، رؤیاپردازی و عمل گرایی، با نتایج شریف زاده و عبدالله زاده (۱۳۹۱) و مردانشاهی (۱۳۹۱) هم سو می باشد. هر چند که ضعیف یا بسیار ضعیف بودن اکثریت دانشجویان مورد مطالعه در ویژگی خلاقیت، با نتایج پژوهش قاسم نژاد مقدم (۱۳۸۹) و غفاری (۱۳۸۷) هم سویی ندارد. اگرچه ممکن است این تفاوت ها و یا هم سویی ها به علت تفاوت دانشگاه های دیگر، از جمله دانشگاه های آزاد و پیام نور، با دانشگاه مورد مطالعه از نظر ساختار جذب دانشجو، نظام آموزشی دانشجویان، رشته های تحصیلی و یا انتظارات دانشجویان باشد.

از نظر رابطه جنسیت با این ویژگی ها نیز همان طور که نتایج نشان می دهد، بین دانشجویان پسر و دختر مورد بررسی، در ویژگی های سلاست فکری، عمل گرایی، رؤیاپردازی و در

نهایت، خلاقیت، اختلاف معناداری وجود ندارد. هرچند که میانگین ویژگی سلاست فکری، رؤیاءپردازی و خلاقیت در پسرها کمتر از دخترها و میانگین ویژگی عمل‌گرایی پسرها بیشتر از دخترها می‌باشد ولی با توجه به تحلیل آزمون، بین دانشجویان پسر و دختر، تفاوت آماری وجود ندارد. این مطلب، با نتایج یارایی (۱۳۸۳)، قاسم نژاد (۱۳۸۹) و کرمی و همکاران (۱۳۹۱) در خصوص عدم وجود رابطه معنادار بین جنسیت و خلاقیت، هم‌خوانی دارد. اما در خصوص ویژگی ریسک‌پذیری، این ویژگی در دختران بالاتر از پسران بوده و بین دانشجویان پسر و دانشجویان دختر جامعه مورد پژوهش، اختلاف معناداری در سطح یک درصد وجود دارد؛ که این امر با نتایج پژوهش یارایی (۱۳۸۳) هم‌سو می‌باشد و با نتایج پژوهش قاسم نژاد مقدم (۱۳۸۹) و علیپور (۱۳۹۱)، مبنی بر وجود رابطه معنادار نیز هم‌سو است اما با بالاتر بودن سطح ویژگی ریسک‌پذیری در پسران به نسبت دختران هم‌خوانی ندارد.

در خصوص رابطه ویژگی‌های خلاقیت و ریسک‌پذیری در دانشجویان رشته‌های مختلف کشاورزی، همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد، بین دانشجویان رشته‌های مورد مطالعه، از نظر ویژگی ریسک‌پذیری اختلاف معناداری مشاهده نمی‌شود. اما در ویژگی خلاقیت، دانشجویان رشته مرتع‌داری، به جز زراعت، با بقیه رشته‌ها اختلاف دارند و دانشجویان رشته زراعت نیز با رشته‌های مرتع‌داری، خاک‌شناسی و صنایع غذایی اختلاف نداشته ولی با بقیه رشته‌ها اختلاف دارند. علیپور (۱۳۹۱) نتیجه می‌گیرد که بین گرایش به کارآفرینی، در رشته‌های باغبانی و علوم دامی با رشته‌های زراعت، آبیاری، اقتصاد کشاورزی، صنایع غذایی و خاک‌شناسی تفاوت معنادار است ولی میان این رشته‌ها تفاوت معناداری وجود ندارد.

با توجه به ضعف جدی دانشجویان در ویژگی‌های ریسک‌پذیری و خلاقیت در رشته‌های مورد مطالعه، به خصوص مرتع‌داری و زراعت، همچنین نتایج فراتحلیل وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان کشاورزی کشور توسط نومی خلجان (۱۳۹۰) که گویای وضعیت بحرانی بیکاران در رشته‌های کشاورزی، به‌ویژه رشته‌های زراعت می‌باشد، ضروری است در برنامه‌های آموزشی، نحوه و میزان جذب دانشجو در این رشته‌ها، به خصوص رشته زراعت، بازبینی گردد.

نتایج مراکز آماري کشور نیز نشان می‌دهد میانگین نرخ بیکاری گروه‌های تحصیلی در سال ۱۳۹۰، ۱۹/۴ درصد است که متأسفانه نرخ بیکاری گروه کشاورزی و جنگلداری و شیلات، بالاتر از میانگین و ۲۴/۸ درصد می‌باشد (وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۱، ص. ۳۱). همچنین بررسی میزان سهم اشتغال در بخش‌های عمده فعالیت نشان می‌دهد که کمترین سهم اشتغال، در بخش کشاورزی می‌باشد؛ به طوری که سهم اشتغال در بخش کشاورزی، کمتر از صنعت و خدمات و ۱۸/۹ درصد است. سهم اشتغال مردها در این بخش ۱۷/۶ درصد و سهم اشتغال زن‌ها در این بخش ۲۵/۲ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۱، ص. ۶) که این شرایط مبهم اشتغال پس از فراغت از تحصیل، می‌تواند در بی‌انگیزگی و کاهش سلاست فکری و خلاقیت پسرها، به‌عنوان تأمین‌کنندگان معاش خانواده، مؤثر باشد.

مجموع این نتایج، بیانگر آن است که دانشگاه‌ها، از جمله دانشگاه مورد مطالعه، به‌عنوان پرورش‌دهندگان متخصصان و همچنین تربیت‌کنندگان ورودی‌های به‌عرصه کار و اشتغال بخش کشاورزی، به‌عنوان یکی از حوزه‌های استراتژیک و در عین حال اشتغال‌زای جامعه، باید در خصوص بروز و بهبود ویژگی‌های ریسک‌پذیری و خلاقیت و زیرشاخه‌های آن، به‌عنوان یکی از شاخصه‌های استعداد‌های کارآفرینانه، موفق‌تر عمل نمایند؛ هر چند که برخی از این کاستی‌ها خارج از اراده و اختیارات مراکز آموزشی می‌باشد و عوامل محیطی و پیش‌زمینه‌ای نیز در آنها مؤثر بوده و یا می‌باشد. دانشجویانی که انگیزش کافی دارند، به کار و کارآفرینی و بروز کارهای خلاقانه گرایش نشان می‌دهند و می‌توانند بیش از دانشجویانی که انگیزه کافی ندارند، ایده‌های نو ارائه دهند. آموزش نیز یکی از عوامل مهم در ایجاد تفکر و انگیزه کارآفرینی در سازمان‌های آموزشی است و برای بالا بردن سطح علمی و دانش فنی دانشجویان برای ورود به جامعه کاری، ضروری می‌باشد (مشایخی و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ۳۰). لذا با توجه به تعاریف موجود از خلاقیت و نقش دانش و مهارت در بروز، شکوفایی و تقویت آن، از جمله دیدگاه بنتلی مبتنی بر این که خلاقیت عبارت است از به‌کارگیری دانش و مهارت‌ها در راه‌های جدید برای دستیابی به نتایج ارزشمند (Bentley, 2002, p. 2)، توجه به محتوای

دروس، شیوه‌های تدریس، ابزارهای کمک آموزشی و ... می‌تواند در بهبود این ویژگی مؤثر باشد. از این رو پیشنهاد می‌شود دانشگاه‌ها (به خصوص دانشگاه‌های کشاورزی) به عنوان یک سیستم اجتماعی، برای نیل به هدف اصلی خود که همانا پیشروی و هدایت گری جوامع است و به منظور پرورش قابلیت‌های کارآفرینانه در دانشجویان، ضمن شناسایی دلایل اختلاف این ویژگی‌ها در میان برخی از رشته‌ها و یا عدم اختلاف در بین برخی رشته‌های دیگر، با برگزاری دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی و همچنین اجرای مسابقاتی با محوریت ایده‌ها و طرح‌های کارآفرینانه، جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های دستاوردهای دانشجویان، تدابیر لازم را برای ترویج، تشویق و تقویت خلاقیت و ریسک‌پذیری، پیگیری و عملی نمایند و در این خصوص، از حمایت رسانه‌های ملی و عمومی در جهت سرعت بخشیدن به این امر، بهره‌گیری نمایند. همچنین با ایجاد واحد مستقل درسی، منابع و مواد آموزشی متناسب با هر یک از رشته‌ها و تربیت و آموزش استادان و مدرسان با روش‌های نوین و راه‌کارهای تغییر نگرش و آموزش مؤثر، زمینه تقویت مهارت‌های لازم برای کارآفرینی، از جمله ریسک‌پذیری، خلاقیت و ... را فراهم نمایند که با توجه به نتایج پژوهش مبنی بر پایین بودن سطح برخورداری دانشجویان مورد مطالعه از خصایص کارآفرینی مورد نظر و وجود اختلاف بین برخی رشته‌ها و نیز مشخص بودن اثر آموزش و پرورش بر تقویت خصایص کارآفرینانه، برنامه ریزی‌های جدی و نوین آموزشی تمرین خواهد بود.

منابع

- احمدپور داریانی، محمود؛ عزیزی، محمد (۱۳۸۳). کارآفرینی: تعاریف، نظریات و الگوها. چاپ اول. تهران: موسسه فرهنگی و هنری محراب قلم.
- احمدی، سید روح ا... (۱۳۸۷). تبیین ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان اینترنتی در شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران.
- بدری، احسان (۱۳۸۴). بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان، اصفهان.

- تسبیح سازان، رضا (۱۳۸۰). روان‌شناسی رشد خلاقیت و ارتباط آن با شخصیت و هوش. مجله رهیافت، ش ۲۶، ص ۱۷-۳۰.
- جعفری مقدم، سعید؛ اعتمادی، کاوه (۱۳۸۸). ارزیابی مقایسه‌ای نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان. فصل‌نامه توسعه کارآفرینی، ۱(۴)، ۱۶۳-۱۸۲.
- رضاییان، علی (۱۳۸۰). مبانی سازمان و مدیریت. چاپ سوم. تهران: انتشارات سمت.
- زالی، محمدرضا (۱۳۸۴). ارزیابی مشخصه‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه مازندران. مازندران: مرکز کارآفرینی دانشگاه مازندران.
- سالازار، ملیتو اس؛ آگینو، سونیا تیونگ؛ دیاز، پاز. مقدمه‌ای بر کارآفرینی. ترجمه سیامک نطق. (۱۳۸۰). چاپ اول. تهران: انتشارات کوهسار.
- شاه حسینی، علی (۱۳۸۶). کارآفرینی. تهران: انتشارات آبیژ.
- شریف، مصطفی؛ جمشیدیان، عبدالرسول؛ رحیمی، حمید و نادری، ناهید (۱۳۹۰). تحلیل وضعیت آموزش کارآفرینی در آموزش عالی ایران. فصل‌نامه توسعه کارآفرینی، ۳(۱۱)، ۸۷-۱۰۶.
- شریف زاده، ابوالقاسم؛ عبدالله زاده، غلامحسین (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین سبک‌های یادگیری و خصایص کارآفرینانه دانشجویان کشاورزی، فصل‌نامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۶۴، ۱۳۱-۱۵۲.
- شریف زاده، فتاح؛ رضوی، سید مصطفی؛ زاهدی، شمس السادات؛ و نجاری، رضا (۱۳۸۸). طراحی و تبیین الگوی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانشگاهی. فصل‌نامه توسعه کارآفرینی، ۲(۶)، ص ۱۲.
- شهرآرای، مهرناز؛ مدنی پور، رضا (۱۳۷۵). سازمان خلاق و نوآور. فصل‌نامه دانش مدیریت، ۳۳ و ۳۴، ص ۳۹-۴۸.
- طیبی، سیدکامیل؛ فخری، مریم (۱۳۸۹). آثار جهانی شدن و تجارت بین‌الملل بر توسعه کارآفرینی. فصل‌نامه توسعه کارآفرینی، ۳(۹)، ص ۳۷-۵۵.
- فیض بخش، سید علیرضا (۱۳۸۲). درباره خلاقیت. تهران. انتشارات باران.
- قاسم نژاد مقدم، نیما (۱۳۸۹). ارزیابی میزان کارآفرینی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی. فصل‌نامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۱، ۱-۲۰.
- علیپور، حسن (۱۳۹۱). بررسی میزان گرایش و روحیه کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی شهرستان شیراز. فصل‌نامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۲۳، ۳۳-۴۶.

غفاری، هادی (۱۳۸۷). بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور اراک. همایش ملی توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی و کاربردی کشاورزی، ۳ و ۴ دی ماه. مشهد. ص. ۱۷.

کرد نایب، اسداله؛ زالی، محمد رضا؛ هومن، حیدر علی؛ شمس، شهاب‌الدین (۱۳۸۶). ابزار سنجش ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ایرانی. چاپ اول. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

کرمی داربخانی، رؤیا؛ آگهی، حسین؛ شیری، نعمت‌اله؛ غلامی، مصیب (۱۳۹۱). نقش سبک‌های تفکر در خلاقیت دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه کشاورزی رازی کرمانشاه). فصل‌نامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۲(۱)، ۵۹-۸۳.

مرادی، حوریه؛ شعبانعلی قمی، حسین (۱۳۸۹). شناسایی قابلیت‌های کارآفرینی. فصل‌نامه توسعه کارآفرینی، ۲(۸)، ۱۴۱-۱۶۱.

مردانشاهی، محمد مهدی (۱۳۹۱). بررسی ویژگی شخصیتی خلاقیت در دانشجویان رشته پرستاری (مطالعه موردی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی مازندران). سیزدهمین همایش کشوری آموزش علوم پزشکی، ۱۲ لغایت ۱۴ اردیبهشت. ساری.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۱). چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۱. دسترسی در ۱۷ اردیبهشت ۹۳ http://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/abstract/1391/ch_niru_t91.pdf

مشایخی، کریم؛ تاج آبادی، رضا؛ مردای نژاد، امیر (۱۳۸۷). میزان انگیزه و خلاقیت در کارآفرینی دانشجویان علمی کاربردی و نقش اساتید در ایجاد انگیزه در کارآفرینی دانشجویان. همایش ملی توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی و کاربردی کشاورزی، ۳ و ۴ دی ماه. مشهد

میر فلاح نصیری، نعمت‌اله (۱۳۹۱). فصل‌نامه آماری نشریه مرکز آمار و اطلاعات راهبردی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۴(۱۰)، ۸۴-۱.

نومی خلجان، سعید؛ زمانی، غلامحسین؛ بخشی جهرمی، آرمان (۱۳۹۰). فراتحلیل وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان کشاورزی کشور. اولین همایش ملی آموزش در ایران ۱۴۰۴، آبان ۱۳۹۰، تهران.

یارایی، علیرضا (۱۳۸۳). بررسی برخی روحیات کارآفرینی در بین دانشجویان و مقایسه آن با مدیران صنایع. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.

Bentley, T. (2002). Distributed intelligence: learning and creativity. National College for leadership Leading Edge Seminar, Nottingham, 22 November.

- Collins, L., Hannon, P.D. & Smith, A. (2004). Enacting entrepreneurial intent: the gaps between student needs and higher education capability. *Education+ Training*, 46(8/9), 454-463.
- Engle, R.L., Dimitriadi, N., Gavidia, J.V., Schlaegel, C., Delanoe, S., Alvarado, I., He, X., Buame, S., & Wolf, B. (2010). Entrepreneurial intent: A twelve-country evaluation of Ajzen model of planned behavior. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 16(1), 35-57.
- Gurol, Y. & Atsan, N. (2006). Entrepreneurial characteristics amongst university students some insights for entrepreneurship education and training in Turkey. *Education & training*, 48(1), 25-38.
- Holt, D. (2002). *Entrepreneurship: New venture Creation*. New Dehli: prentice-Hall.
- Howard, S., 2004. Developing Entrepreneurial Potential in Youth: The Effects of Entrepreneurial Education and Venture Creation. University of South Florida Repot, pp. 3-17.
- Hisrich R., Michael, D., Peters Dean, P., Shepherd, A. (2008). *Entrepreneurship*. sangapor: MC Graw-hill company.
- Jennings R., Cox C. and Cooper C. L. (1994). Business Elites: *The Psychology of Entrepreneurs and Intrapreneurs*. London, UK: Routledge.
- Kruzic, D. & Pavic, I. (2010). Students' Entrepreneurial characteristics: Empirical Evidence from Croatia. *The Business Review*, 14(2), 216-221.
- Martins, E.C. & Blanch F. (2003). Building organizational culture that stimulates creativity and innovation. *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 64-74.
- Matviuk, S. G. (2010). A Study of Peruvian Entrepreneurs Leadership Expectations. *Journal of American Academy of Business*, 16(1), 65-70.
- Sookhtanlo, M., Rezvanfar, A. and Hashemi, S. M. (2009). Psychological Capabilities Affecting Agricultural Students Entrepreneurship Level: A Comparative Study. *Research Journal of Agricultural and Biological Sciences*, 5(2), 175-184.